

Azərbaycan Respublikasının xüsusi qorunan əraziləri

Azərbaycan Respublikası “Ümumdünya Statistika Günü”nün qeyd olunmasına xüsusi önəm verərək BMT-nin Baş Assambleyasının qəbul etdiyi qətnaməyə həm-müəllif kimi qoşulmuşdur. 2025-ci il 4-7 mart tarixlərində keçirilmiş BMT-nin Statistika Komissiyasının 56-cı sessiyasında Ümumdünya statistika günü ilə bağlı BMT Baş katibinin məruzəsi təqdim olunaraq bu əlamətdar günün beynəlxalq, milli və regional səviyyədə “Hər kəs üçün keyfiyyətli statistika ilə inkişafa təkan verək” şüarı altında keçirilməsi qərara alınmışdır. Bu günün qeyd olunmasında əsas məqsəd məlumata olan tələbatın hər gün artdığı müasir dövrdə statistikanın rolunu və əhəmiyyətini bütün rəsmi statistika istehsalçılarına, statistik məlumat istifadəçilərinə və xüsusilə vətəndaş cəmiyyətlərinə çatdırmaqdan ibarətdir.

Ölkəmizdə Ümumdünya Statistika Günü'nün qeyd olunması ilə bağlı həyata keçirilmiş bir sıra tədbirlər, o cümlədən cari ilin 24-26 sentyabr tarixlərində Bakı şəhərində “Statistikanın inkişaf perspektivləri: beynəlxalq layihələrin rolu” mövzusunda 3-cü Beynəlxalq Statistika Forumu və Azərbaycanın sədrliyi ilə MDB iştirakçısı olan dövlətlərin Statistika Xidmətləri Rəhbərləri Şurasının 73-cü iclasının keçirilməsi və Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin Statistika Forumunun iştirakçılarına müraciəti ölkəmizdə statistika sahəsinə ən yüksək səviyyədə dəstəyin bariz nümunəsidir.

Azərbaycan Respublikasının xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri ölkənin bioloji müxtəlifliyinin qorunması, ekosistemlərin tarazlığının saxlanılması və təbii sərvətlərin səmərəli istifadəsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 62-ci maddəsinə əsasən, xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində xüsusi ekoloji elmi, mədəni, estetik əhəmiyyətə malik olan təbiət kompleksləri və obyektləridir. Bu ərazilər nadir və nəslə kəsilmək təhlükəsi altında olan fauna və flora növlərinin yayıldığı yerləri əhatə edir və təsərrüfat dövrü-əsindən tamamilə və ya qismən, daimi və ya müvəqqəti çıxarılmış torpaq və su məkanlarını (akvatoriya), həmçinin

onların üzərindəki atmosfer məkanını əhatə edir. Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin yaradılması, qorunması və idarə olunması “Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə tənzimlənir. Bu Qanun Azərbaycan Respublikasının ərazisində xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin təşkili, idarə olunması və mühafizəsi, eləcə də xüsusi mühafizə olunan təbiət obyektlərinin qorunması sahəsində hüquqi əsasları müəyyən edir.

Azərbaycan Respublikasının xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri məqsəd, mühafizə rejimi və istifadənin xüsusiyyətlərinə görə müxtəlif növlərə ayrılır. Bunlara dövlət təbiət qoruqları (o cümlədən biosfer qoruqları), milli parklar, müxtəlif tipli parklar- təbiət, ekoloji və geoloji parklar, dövlət təbiət yasaqlıqları, təbiət abidələri, zooloji parklar, nəbatat bağları və dendroloji parklar, həmçinin müalicə-sağlamlaşdırma yerləri və kurortlar daxildir.

Milli parklar ekoloji, tarixi və estetik əhəmiyyətə malik təbiət komplekslərinin əhatə edən, təbiətin qorunması, elmi tədqiqat və maarifçilik məqsədilə istifadə olunan, elmi müəssisə və ya təşkilat statusuna malik ərazilərdir.

Dövlət təbiət qoruqları səciyyəvi və nadir təbiət komplekslərini və obyektlərini təbii vəziyyətində qoruyub saxlamaq və təbiət proseslərini öyrənmək məqsədilə yaradılmış ərazilərdir.

Geoloji parklar xüsusi geoloji, coğrafi və tarixi əhəmiyyət daşıyan təbiət obyektlərinin yerləşdiyi, ekoloji, elmi, turizm və maarifçilik məqsədləri üçün istifadə olunan, respublika əhəmiyyətli xüsusi mühafizə olunan ərazilərdir. Bu ərazilər torpaq, su, bitki və heyvan aləminin qorunmasını təmin edir.

Dövlət təbiət yasaqlıqları isə təbiət komplekslərinin və ya onların komponentlərinin qorunması və bərpası üçün xüsusi əhəmiyyət daşıyan və burada təbiətə zərər vura biləcək fəaliyyətin qadağan olunduğu ərazilərdir.

Azərbaycanın florası Cənubi Qafqaz regionu üzrə ən zəngin ölkələrdən biridir və burada rast gəlinən bitki növləri regional floranın təxminən 66%-ni təşkil edir. Ölkədə 4500 ali bitki növü yayılmışdır ki, bunlardan da 240 növü yalnız Azərbaycana xas endemik növdür (ümumi floranın 6%-i), 920 növü isə Qafqaz üçün endemik sayılır. Endemik bitkilər məhdud areala malik olub, yalnız müəyyən ekoloji şəraitə uyğunlaşmış ərazilərdə yayılır və bir çoxu nəslə kəsilməkdə olan nadir növ kimi Azərbaycan Respublikasının “Qırmızı kitab”ına daxil edilmişdir.

Xüsusi mühafizə olunan ərazilər üzrə rəsmi statistik məlumatların toplanması və təhlili “Milli parklar, dövlət təbiət qoruqları, geoloji parklar və yasaqlıqlar haqqında” 1-qoruc №-li illik rəsmi statistika hesabatı əsasında həyata keçirilir. Hesabat forması Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin 2013-cü il 13 may tarixli 52/11 nömrəli qərarı

ilə təsdiq edilmiş, 2019-cu il 18 iyul tarixli 26/12 nömrəli qərarla isə ona müvafiq dəyişikliklər edilmişdir. Adıçəkilən rəsmi statistika hesabatı hər il yanvar ayının 25-dək təqdim olunur və tabeliyindən asılı olmayaraq bütün milli parklar, dövlət təbiət qoruqları və geoloji parklar tərəfindən yerləşdikləri ərazinin statistika orqanına, yasaqlıqlar üzrə isə, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən Dövlət Statistika Komitəsinə təqdim edilir.

Son statistik məlumatlar göstərir ki, Azərbaycan Respublikasında xüsusi mühafizə olunan ərazilərin sahəsi son 34 ildə əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Azərbaycan Respublikasında 1990-2024-cü illər ərzində xüsusi mühafizə olunan ərazilərin sahəsində əhəmiyyətli dəyişikliklər müşahidə olunmuşdur. Belə ki, milli parklar 2003-cü ildə 845,1 km² olmuş, 2024-cü ildə 4213,7 km²-ə çataraq təxminən 5,0 dəfə artmışdır. Dövlət təbiət qoruqları 1990-cı ildə 1867 km² olduğu halda, 2024-cü ildə 1207,2 km²-ə düşərək təxminən 35,3% azalmışdır. Dövlət təbiət yasaqlıqlarının sahəsi isə 1990-cı ildə 1957,8 km² olduğu halda, 2024-cü ilin sonuna qədər 79,2% artaraq 3507,7 km²-ə çatmışdır. Nəticədə, xüsusi mühafizə olunan ərazilərin ümumi sahəsi 1990-cı ildə 3824,8 km² təşkil etdiyi halda, 2024-cü ilin sonuna qədər təxminən 2,3 dəfə çoxalaraq 8928,6 km²-ə çatmışdır.

Azərbaycan Respublikasında milli parkların yaradılması ilə bağlı ilk təşəbbüs Akademik Həsən Əliyev tərəfindən irəli sürülmüşdür. Ölkəmizdə ilk milli parklar 2003-cü ildə yaradılmışdır. Daha sonrakı dövrdə bu ənənə davam etdiril-

miş və nəhayət, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 14 iyul 2025-ci il tarixli Sərəncamı ilə ölkəmizdə daha iki yeni milli park – Axar-Baxar və İlisu milli parkları yaradılmışdır. Bu qərar Azərbaycanda, eləcə də Cənubi Qafqaz regionunda xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri şəbəkəsinin genişləndirilməsi, ekoturizmin inkişafı, yerli icmaların ekoloji təşəbbüslərə inteqrasiyası, ətraf mühitin dayanıqlı idarə olunması və bütövlükdə regionun bioloji müxtəlifliyinin qorunması baxımından mühüm və tarixi hadisə kimi qiymətləndirilir. Azərbaycanın yeni yaradılmış unikal təbiət komplekslərindən biri olan Axar-Baxar Milli Parkı Samux, Yevlax və Qax rayonlarının əsasən dövlət əhtiyat fondu torpaqlarında formalaşdırılıb və ümumilikdə 23901,99 hektar ərazini əhatə edir. İlisu Milli Parkı isə fəaliyyətdə olan İlisu Dövlət Təbiət Qoruğunun bazasında yarıdılıb. Milli Park Qax və Zaqatala rayonlarının ərazisində yerləşir və ümumi sahəsi 13966,0 hektardır. Yeni yaranan milli parklar hesabına hazırda Azərbaycanda ümumi sahəsi 913342,2 hektara qədər olan xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri fəaliyyət göstərir ki, bunlara 12 milli park, 9 dövlət təbiət qoruğu və 24 dövlət təbiət yasaqlığı daxildir. Ümumilikdə, xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri ölkə ərazisinin 10,5%-ni, ayrı-ayrılıqda isə milli parklar 5,3%-ni, dövlət təbiət qoruqları 1,2%-ni, dövlət təbiət yasaqlıqları isə 4,1%-ni təşkil edir.

Azərbaycan Respublikasının milli parklarının siyahısı

Adı	Yerləşdiyi ərazi	Yarandığı il	Ümumi sahəsi, hektar	“Qırmızı Kitaba” daxil olmuş növlər
Abşeron Milli Parkı	Bakı, Xəzər rayonu	2005	783	Xəzər suitisi, ceyran, sultan quşu, ağgöz dalğıc, fısıldayan qu quşu, adi qızılgaz, kürən vağ, qıvrımləlek qutan və s.
Ağ göl Milli Parkı	Ağcabədi və Beyləqan rayonları	2003	17924	Qamışlıq pişiyi, ceyran, ağqaz qaz, adi göydədimdik, mərməri ördək
Göygöl Milli Parkı	Daşkəsən, Goranboy və Göygöl rayonları	2008	12755	Qafqaz maralı.
Şahdağ Milli Parkı	İsmayilli, Qəbələ, Quba, Qusar, Oğuz			
	və Şamaxı rayonları	2006	130508	Qonur ayı, nəcib maral, Avropa cüyürü, Qafqaz köpgeri, vaşaq, bərqud qartal, imperator qartal, Qafqaz tetrası, Qafqaz uları və s.
Altıağac Milli Parkı	Xızı və Siyəzən rayonları	2004	11035	Qonur ayı, vaşaq, Avropa cüyürü, saqqallı quzuguötürən, qara çalağan, kəskinliyi ardıc, Qafqaz bənövşəsi, itikənərli süsən və s.

Ardı Səh. 11

Əvvəli-Səh-10

Hirkan Milli Parkı Lənkəran və Astara rayonları 2004 40358 Hirkan şümşəsi, Hirkan qovağı, Lənkəran gülxətmisi, giləmeyvəli qaraçöhrə, Taliş uzunbığı, qara leylək, cırtndan qartal, tirəndaz, Ön Asiya bəbiri, qonur ayı, vaşaq, zolaqlı kaftar və s.

Akademik Həsən Əliyev adına Zəngəzur Milli Parkı Ordubad rayonu 2003 42797 Bəbir, zolaqlı kaftar, manul pişiyi, dağ qoyunu (muflon), bezoar keçisi, toğlugötürən, Xəzər uları, ağboğaz bülbül, qırmızıqanad mərciməkquşu və s.

Şirvan Milli Parkı Qaradağ, Salyan və Neftçala rayonları 2003 54374 Ceyran, qamışlıq pişiyi, adi qızılqaz, bəzgek və s.

Samur-Yalama Milli Parkı Xaçmaz rayonu 2012 11772 Qamışlıq pişiyi, vaşaq, Qafqaz maralı, Qafqaz köpkəri, Avropa cüyürü, böyük qırğı, imperator qartal, çöl muymulu, fısıldayan qu quşu, dəniz sıfı, Eldar şamı və s.

Qızılağac Milli Parkı Lənkəran, Masallı və Neftçala rayonları 2018 99060 Qamışlıq pişiyi, adi qızılqaz, ağqaş qaz, adi göydimdik, mərmeri ördək, adi bəzgek, çöl leyi və s.

İlisu Milli Parkı Qax və Zaqatala rayonları 2025 13966 Giləmeyvəli qaraçöhrə, Satirvari steveniella, Avropa vaşaqı, Avropa cüyürü Qafqaz köpgəri, Qafqaz tetrası, Qafqaz uları, bərqud, Saqqallı kerkəs

Axar-Baxar Milli Parkı Qax, Samux və Yevlax rayonları 2025 23902 Ağırıyli ardıc, saqqızağacı, Eldar armudu, Qafqaz xarıbülbülü, Nöqtəli səhləb, Şoranyer qarğasoğanı, Gürcü süsəni, bəbir, Avropa vaşaqı, Çöl pişiyi, Zolaqlı kaftar, Çay samuru, safsar, ceyran, imperator qartal, Qara kerkəs, Ağbaş kerkəs, İlaneyən qartal, Çay qaraquşu, Ağquyruq dəniz qartalı, Qara leylək, Çöl qartalı.

Azərbaycanda təsis edilmiş ilk dövlət təbiət qoruqları 1929-cu ildə Qızılağac və Zaqatala qoruqları, 1936-cı ildə isə Hirkan qoruğu olmuşdur. 1958-ci ildən başlayaraq qoruqların yaradılması prosesi davam etdirilmişdir. 2004-cü ildə Eldar Şamı, 2007-ci ildə Bakı və Abşeron yarımadasının Palçıq Vulkanları Qrupu, 2008-ci ildə isə Korçay Dövlət Təbiət Qoruğunun əsası qoyulmuşdur. Eyni zamanda 2003-cü ildə Türyançay və Qarayazı, 2008-ci ildə isə Zaqatala dövlət təbiət qoruqlarının əraziləri 2-3 dəfədən çox genişləndirilmişdir. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, 30 ilə yaxın müddət ərzində erməni təcavüzkarlarının işğalı altında olan Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğu və Qaragöl ətrafı tarixən Azərbaycan torpağı olmuş və hazırda tamamilə işğaldan azad edilmişdir. İşğaldan azad edildikdən sonra qoruqların mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi məqsədilə əraziyə ezam olunmuş monitoring qrupunun verdiyi məlumatlara əsasən, Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğu 107 hektarı əhatə etmişdir. Hazırda 85 hektar meşə ilə örtülü sahənin 42 hektardan çox hissəsi tamamilə məhv edilmişdir. Çox yaşlı və qiymətli Şərq çınarı ağacları kəsilmiş, köklərinin məhvi üçün müxtəlif partlayıcı maddələrdən istifadə edilmiş, ərazidə yanğınlar törədilmiş və qoruğun inzibati binası dağıdılmışdır. Təbiətə qarşı olan bu vandalizmin izlərini aradan qaldırmaq məqsədilə Prezident 2021-ci il oktyabrın 20-də "Azərbaycan Respublikasının Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunun fəaliyyətinin təşkili ilə bağlı tədbirlər haqqında" sərəncam imzalayıb. Sərəncama əsasən, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən qoruq ərazisində yerləşən təbiət obyektlərinin inventarlaşdırılmasını aparmış və həm yerli, həm də xarici mütəxəssisləri cəlb etməklə ekoloji vəziyyətin qiymətləndirilməsi həyata keçirilmişdir. Nəticədə, ötən iki ildə 107 hektar sahədə Bəsitçay dövlət təbiət qoruğunun fəaliyyəti xeyli bərpa olunub, həmin ərazilərdə təbii ekosistem, bioloji müxtəliflik, habelə nadir və itməkdə olan bitki növləri sağlamlaşdırılmışdır.

Azərbaycan Respublikasının

dövlət təbiət qoruqlarının siyahısı

Adı	Yerləşdiyi ərazi	Yarandığı il
Ümumi sahəsi, hektar	"Qırmızı Kitaba" daxil olmuş növlər	

Türyançay	Ağdaş, Oğuz, Yevlax və Qəbələ rayonları	1958 22488
Şahin qızılquş, bərqud, çöl qartalı		

Qarayazı	Ağstafa rayonu	1978 9658
Bakı və Abşeron yarımadasının palçıq vulkanları qrupu	Bakı şəhəri və Abşeron rayonu	2007 12323

Korçay	Goranboy rayonu	2008 4834
Ceyran, turac		

Qaragöl	Laçın rayonu	1987 240
Şirvan	Salyan və Neftçala rayonları	1969 4657
Çəhrayı qutan, qara leylək, bəzgek, dovdaq, soltan toyuğu, ərsindimdik, qızılqaz, qırmızidöş qaz, fısıldayan qu, kiçik qu		

Eldar şamı	Samux rayonu	2004 1686
Eldar şamı		

Zaqatala	Zaqatala və Balakən rayonları	1929 47349
----------	-------------------------------	------------

Bəsitçay	Zəngilan rayonu	1974 107
Şərq çınarı		

Azərbaycanda ilk yasaqlıq 1961-ci ildə yaradılmışdır. 1993-cü ilə qədər yasaqlıqların yaradılması prosesi davam etdirilmişdir. 2003-cü ildə yenidən yasaqlıqların yaradılmasına başlanılmış və həmin ildə Qax, 2005-ci ildə isə Arazboyu və Hirkan, 2008-ci ildə Zaqatala, 2009-cu ildə isə Arpaçay və Rvarud dövlət təbiət yasaqlıqları yaradılmışdır.

Azərbaycan Respublikasının dövlət təbiət yasaqlıqları ölkənin fərqli coğrafi bölgələrində yerləşir: Laçın Yasaqlığı Laçın rayonunda, Korçay Yasaqlığı Goranboy rayonunda, Bəndovan Yasaqlığı Salyan və Qaradağ rayonlarında, Şəki Yasaqlığı Şəki rayonunda, Qusar Yasaqlığı Qusar rayonunda, Şəmkir Yasaqlığı Şəmkir rayonunda, Gil adası Yasaqlığı Bakı, Qaradağ rayonunda, Qarayazı Yasaqlığı Ağstafa rayonunda, Bərdə Yasaqlığı Bərdə və Ağdam rayonlarında, Zuvand Yasaqlığı Lerik və Yardımlı rayonlarında, Ordubad Yasaqlığı Ordubad rayonunda, İsmayılı Yasaqlığı İsmayılı rayonunda, Qubadlı Yasaqlığı Qubadlı və Laçın rayonlarında, Kiçik Qızılağac Yasaqlığı Lənkəran rayonunda, Daşaltı Yasaqlığı Şuşa rayonunda, Qızılca Yasaqlığı Gədəbəy rayonunda, Arazboyu Yasaqlığı Zəngilan rayonunda, Qəbələ Yasaqlığı Qəbələ rayonunda, Qax Yasaqlığı Qax rayonunda, Hirkan Yasaqlığı Lənkəran və Astara rayonlarında, digər Arazboyu Yasaqlıqları Sədərək, Şəhur, Kəngərli, Babək, Culfa və Ordubad rayonlarında, Zaqatala Yasaqlığı Zaqatala və Balakən rayonlarında, Arpaçay Yasaqlığı Şəhur, Kəngərli, Babək və Şahbuz rayonlarında, Rvarud Yasaqlığı isə Lerik rayonunda yerləşir.

Azərbaycanda xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin təşkili və genişləndirilməsi ölkənin ekoloji siyasətinin mühüm istiqamətlərindən birini təşkil edir. Bu ərazilər təbiətin qorunması, bioloji müxtəlifliyin qorunması və ekoloji tarazlığın təmin olunması baxımından strateji əhəmiyyətə malikdir. Eyni zamanda bu proses ölkənin beynəlxalq ekoloji öhdəliklərinin icrasına, həmçinin Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə nail olunmasına töhfə verir.

Ümumdünya Statistika Günü qeyd edilərkən, bütün digər sahələrdə olduğu kimi bu sahədə də statistik məlumatların əhəmiyyəti bir daha ön plana çıxır. Çünki dəqiq və etibarlı statistika olmadan nə təbiətin vəziyyətini qiymətləndirmək, nə də dayanıqlı inkişaf məqsədlərinə nail olmaq mümkündür. Statistik məlumatların gücü sayəsində təbiətin sesini rəqəmlərdə eşitmək, elmi əsaslı qərarlarla ekoloji tarazlığı qorumaq və gələcək nəsillərə sağlam mühit miras qoymaq mümkündür.

Tərane Şahbalayeva

Dövlət Statistika Komitəsinin Energetika və ətraf mühit statistikasi şöbəsinin aparıcı məsləhətçisi